

Rytų Europos studijų centro (RESC) atlikta analitinė studija „Lietuva ir JAV:
bendradarbiavimo kryptį bei ieškant“

Santrauka

Jungtinės Amerikos Valstijos (JAV) nuo pat nepriklausomybės atkūrimo yra strateginis Lietuvos partneris. Vadovaujantis požiūriu „kuo daugiau JAV Europoje, tuo saugesnė bus Lietuva“, tai ypatingai išryškėjo saugumo srityje, kur Lietuva visada rėmė aktyvų JAV įsitraukimą į Europos saugumo sistemą; suvokta, kad tik JAV veiksnys gali stabilizuoti saugumo situaciją regione ir užtikrinti Lietuvos pasitraukimą iš „pilkosios“ saugumo zonos.

Strateginė partnerystė vystoma ne tik dvišaliame, bet ir kolektyvinio bendradarbiavimo lygmenyje: Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija (NATO), kurios 70 proc. potencialo sudaro JAV indėlis, išlieka esminiu Lietuvos saugumo garantu. Tai buvo dar sykį pabrėžta parengus Baltijos šalių gynybos planus bei neribotam laikui pratęsus oro policijos misiją. Visgi raida saugumo bei gynybos srityje susiduria su naujais iššūkiais: dėl augančių galių Pietryčių Azijoje pastebimas mažėjantis JAV dėmesys posovietiniam regionui ir Europai bendrai, galimi dominuojančios užsienio politikos bei saugumo sampratos pokyčiai, mažinamas JAV gynybos finansavimas. Šios tendencijos yra paskata Lietuvai ieškoti naujų bendradarbiavimo formų su JAV ir išplėsti strateginę partnerystę į naujas sritis, nes tai ne tik reikštų JAV vaidmens padidėjimą, bet ir užtikrintų esamų įsipareigojimų tęstinumą.

Todėl Lietuvos ir JAV santykius nagrinėjančios studijos tikslas – **įvertinti JAV vietą Lietuvos užsienio ir vidaus politikoje, išnagrinėti abiejų šalių interesų suderinamumą įvairiais tarptautinių santykių klausimais ir apžvelgti galimas naujas dvišalių santykių aktyvizavimo kryptis.**

Studijoje keliami šie uždaviniai:

- Įvertinti Lietuvos ir JAV interesų suderinamumą svarbiausiais tarptautinio saugumo architektūros klausimais: NATO raidos modelis bei ES Bendros saugumo ir gynybos politikos – NATO sąveika, ginklų kontrolės ir nusiginklavimo politika, priešraketinė gynyba;

- Kintančios saugumo sampratos kontekste išnagrinėti galimybes stiprinti JAV ir Lietuvos partnerystės ryšius įvairiuose sektoriuose: sprendžiant energetinio

saugumo iššūkius, kibernetinio saugumo ir gynybos, branduolinio saugumo problemas, skatinant demokratijos ir žmogaus teisių normų įgyvendinimą trečiosiose šalyse;

- Apžvelgti Lietuvos interesus ES ir JAV derybų dėl Transatlantinės investicijų ir prekybos susitarimo kontekste;

- Įvertinti, ar Lietuvos skiriami ištekliai gynybai dera su valstybės siekiu tapti visaverte NATO nare;

- Išnagrinėti Lietuvos politikos su lietuvių tautos diaspora JAV įdirbį ir pasiūlyti naujas bendradarbiavimo kryptis bei veiklos „nišas“;

- Išanalizuoti kitų NATO šalių santykių su JAV „gerosios praktikos“ pavyzdžius ir pamokas Lietuvai, kurios padėtų sustiprinti šalies strateginį reikšmingumą JAV užsienio politikoje.

Išnagrinėjus šias sritis pabrėžtina, kad Lietuvos ir JAV santykių vystymasis ateityje turėtų vykti dviem vienas kitą papildančiais vektoriais:

- 1) Užmezgant naujus arba iš esmės atsinaujinusius formų, aprėptiems bei kokybės transatlantinius ryšius, kurti naują Lietuvos ir JAV santykių kokybę;
- 2) Vystant anksčiau sėkmingai integruotas sritis, darbų pasidalijimą ir „nišines“ specifikacijas, kryptingai tęsti tradicinių bendradarbiavimo sričių plėtrą.

Pirmajame vektoriuje – naujų sričių vystyme – ypatingas dėmesys tenka trimis šakoms: energetikai, ekonomikai bei socialiniam bendradarbiavimui. Energetikos srityje esminis katalizatorius yra JAV įvykusi vadinamoji **„skalūnų dujų revoliucija“, kuri gali iš esmės pakeisti Europos, o kartu ir Lietuvos, energetinio saugumo architektūrą per rinkos demonopolizavimą.** Dėl šios priežasties JAV tampa svarbiu veikėju Lietuvai ne tik tradiciniame politiniame – kariniame, bet ir energetiniame dėmenyje. Atsižvelgiant į energetinio saugumo bei šaltinių diversifikavimo vietą Lietuvos strateginių interesų hierarchijoje, potencialaus JAV indėlio reikšmė gali turėti didžiulių teigiamų bei praktiškai įvertinamų pasekmių.

Su tuo susijęs ir Transatlantinės prekybos ir investicijų partnerystės (TPIP) susitarimas. Šiuo metu vykstančios ir jau du derybų raundus apėmusios derybos tarp JAV ir ES tiesiogiai sąlygoja energetinio saugumo klausimą, nes laisvos prekybos erdvėje JAV energetikos resursų eksportas dėl supaprastinto teisinio reguliavimo vyksta efektyviau. Be to, skaičiuojama, kad liberalizuota prekyba turėtų teigiamų ekonominių pasekmių: pilnai įgyvendinus sutartį ES ekonomika kasmet papildomai

gautų 120 mlrd. eurų, prilygstančių 0,5 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP) arba papildomiems 545 eurų vidutiniam ES namų ūkiui.

Galiausiai būtina skatinti ir socialinį bendradarbiavimą, keliant esminį tikslą – siekti Lietuvos gyventojų ir lietuviškos diasporos JAV suartinimo. Bendradarbiaujant su išeivija JAV, ateityje vis labiau riekėtų orientuoti į ekonominių ryšių, per Lietuvos atstovybes, išeivijos organizacijas ar besiplėtojančius tinklus, plėtojimą. Be to, ieškant naujų kelių socialiniam tinklui plėsti galėtų būti sudaromos galimybės gabiausiems Lietuvos studentams su valstybės pagalba išvykti studijoms į JAV, su sąlyga, jog vėliau įgytos žinios bus pritaikytos gimtinėje; suartėjimą skatintų ir studentų iš Lietuvos misijų į JAV organizavimas, apilankant istoriškai gausiai lietuvių emigrantų gyventas teritorijas, tvarkant apleistus kapus, užmezgant ryšį su vietos bendruomenėmis bei įtakingais politikais, skatinant juos prisiminti lietuviškas šaknis. Tai prisidėtų ir prie kito Lietuvai itin reikšmingo tikslo, kad ir **jaunesnioji amerikiečių karta įgytų tą Šaltojo karo žinojimą apie grėsmes regione, euroatlantinių ryšių raidą ir pasiekimus, pozicionuojant Lietuvą ne per „aukos“, o „strateginės partnerės“ ir sąjungininkės prizmę.**

Antrasis vektorius įpareigoja Lietuvą siekti, kad JAV nuosekliai mažinant ginkluotės skaičių Europoje paraleliai būtų užtikrinamas šio pasitraukimo kompensavimas didinant NATO kolektyvinius įsipareigojimus bei kuriant priešraketinę gynybą. Suvokiant Europos atsakomybę už žemyno saugumą, ypač mažėjančio finansavimo kontekste, turi būti vystoma ir bendroji saugumo bei gynybos politika, tačiau remiantis formule, kad tarp NATO ir ES turi egzistuoti funkcinis ir geografinis darbų pasidalijimas. Tai leistų išvengti „dvigubo lojalumo“ dilemos ir išlaikytų NATO kaip Europos saugumo sistemos atramą. JAV atsitraukimo iš Europos riziką akivaizdžiai gali padėti sumažinti abipusiai naudingi struktūriniai (nišiniai) veikimo būdai (framework), kurie palaikytų JAV įsitraukimą, žinių ir įsipareigojimų dalijimąsi bei sutaupytų "jėgų" bei kaštų abejose pusėse. Siekiant to, Lietuvai aktualu lygiuotis į panašaus dydžio valstybes, konkrečiai – pirmiausiai remtis jau nusistovėjusiomis Šiaurės valstybių bendradarbiavimo platformomis. Nors Lietuvai svarbu akcentuoti "vienas su vienu" (bendraujant su JAV) išskirtines kompetencijas ar įdirbį, tačiau jų ilgesnį išlaikymą pirmiausia pagrįstų struktūrinį tęstinumą stiprinantis regioninis veiksnys. Lyginant su kitais regioniniais formatais, NB8 labiau užtikrina gana glaudų sektorinį ir institucijų bendradarbiavimą, tuo tarpu dalyvavimas Lietuvos Vidurio ir Rytų Europos

platformose vyksta labiau geopolitinių siekių raiška, sukianti daugiau dėmesio, tačiau nepranokstanti ramesnio, tačiau nuoseklesnio Šiaurės šalių bendradarbiavimo.

Dvišalių santykių perspektyvoje Lietuvos siekiai didinti NATO ir JAV saugumo įsipareigojimus yra tiesiogiai susiję su gynybos finansavimu. **Lietuva, kuri vis dar jaučia *realpolitik* iššūkius, pagal finansavimo gynybai kriterijų negali būti NATO valstybių sąrašo dugne.** Šiuo metu Lietuva gynybai skiria apie 0,8 proc. nuo bendrojo vidaus produkto (BVP) bei tarp NATO valstybių užima priešpaskutinę vietą, gerokai atsilikdama nuo Europos vidurkio (1,6 proc). Atsižvelgiant į tai vienintelė išeitis Lietuvai – imtis įgyvendinti 2012 m. Lietuvos parlamentinių partijų susitarimą, kuriame teigiama, jog “parlamentinės partijos, siekdamos užtikrinti Lietuvos saugumą ir gynybą <...> susitaria, kad būtina užtikrinti krašto apsaugos sistemos plėtros planus atitinkantį finansavimą ir kasmet tolygiai didinti krašto apsaugos sistemai skiriamas lėšas, ilgainiui siekti, kad krašto apsaugos sistemos plėtrai užtikrinti būtų skirta 2 proc. šalies BVP.” **Šią parlamentinių partijų susitarimo nuostatą reikėtų detalizuoti skatinant finansavimo įsipareigojimą kasmet didinti, pavyzdžiui, 0,05 proc. nuo BVP.**

Be to, plečiant kolektyvinio saugumo aprėptį svarbu skatinti NATO šalių bendradarbiavimą tokiose naujus iššūkius keliančiose srityse kaip kibernetinis saugumas. Būtina nustatyti teisinės normas pagal kurias būtų galima apibrėžti patirto išpuolio mastą, pavyzdžiui, konfliktas ar karas, bei žinoti teisėtas priemones, kuriomis galima reaguoti į patirtą kibernetinę ataką; taip pat egzistuoja poreikis kurti Lietuvos – JAV kibernetinės saugos ir gynybos specialistų mainų programas, organizuoti bendrus mokymus, įtraukiant į tai specialistus iš šioje srityje besispecializuojančios Estijos bei Latvijos, apsvarstyti galimybę Lietuvoje kurti kibernetinių atakų greitojo reagavimo komandą bei detalizuoti institucinę atsakomybę.